

Олександра Глазова

Тетяна Косян

РІДНЕ СЛОВО

**Посібник з розвитку
зв'язного мовлення**

5 КЛАС

У посібнику зібрано й систематизовано матеріал, який вивчають п'ятикласники впродовж навчального року на уроках розвитку зв'язного мовлення, подано теоретичні положення та вправи практичного характеру.

Посібник укладено відповідно до вимог чинної програми, він доповнює, але не дублює підручник з мови для 5 класу.

Тексти для вправ дібрано з усної народної творчості, з творів класиків української літератури і сучасних письменників. Посібник містить тексти для усних і письмових переказів. Система поданих у посібнику вправ готує п'ятикласників до самостійної роботи над твором-розповіддю, твором-описом (окремих предметів, тварин) і твором-роздумом.

До посібника введено рубрику «Спілкуймося правильно!», де згруповано лексику до певної теми (наприклад, «Привітання і прощання», «Розмова по телефону», «У бібліотеці», «На пошті»), подано ситуативні вправи, а також зразки різноманітних діалогів.

Посібник призначено для учнів і вчителів.

Юні друзі!

Любов до України неможлива без любові до рідного слова. Українська мова живе в прекрасних піснях народу. Нею написані невмирущі твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки. Це мова великого народу, великої культури.

Добре знання мови, вміння користуватися всіма багатствами мовних засобів необхідні в усіх сферах життя суспільства. Щоб опанувати мову, добре оволодіти мовленням, людина повинна багато й наполегливо працювати.

У цій книжці зібрано матеріал, який протягом навчального року ви вивчатимете на уроках розвитку зв'язного мовлення. Посібник дасть вам чітке уявлення про спілкування і мовлення, про мовлення діалогічне монологічне, ознайомить з вимогами до мовлення та з основними правилами спілкування. Книжка дасть вам знання про текст, типи і стилі мовлення, допоможе навчатися усно й письмово переказувати тексти, працювати над творами.

Посібник включає розділ «Спілкуймося правильно!». Тут подано слова і словосполучення, вживання яких є доречним у певній ситуації спілкування, а також наведено зразки різноманітних діалогів. Адже це так важливо – навчатися грамотно спілкуватися з людьми!

Не забувайте, що правильне і вправне володіння мовленням – одна з найперших ознак загальної культури людини, її освіченості.

З М І С Т

§ 1. Мова та мовлення.....	5
§ 2. Умови та основні правила спілкування.....	7

СПЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

Привітання і прощання. Подяка і вибачення.....	11
--	----

§ 3. Текст. Ознаки тексту.....	12
§ 4. Тема і мікротема. Абзац.....	14
§ 5. План тексту.....	17

СПЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

Розмова по телефону.....	19
--------------------------	----

§ 6. Будова тексту.....	20
§ 7. Засоби зв'язку речень у тексті.....	22
§ 8. Загальне уявлення про стилі мовлення.....	24
§ 9. Поняття про «відоме» й «нове».....	26
§ 10. Типи мовлення.....	27
§ 11. Розповідь.....	29
§ 12. Опис предмета.....	33
§ 13. Опис тварини.....	39
§ 14. Роздум.....	42
§ 15. Твір-оповідання про випадок із життя.....	48

СПЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

У кав'ярні. У їдальні.....	51
----------------------------	----

§ 16. Лист діловий та приватний.....	52
--------------------------------------	----

СПЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

На пошті.....	56
---------------	----

§ 17. Замітка в газету інформаційного характеру.....	57
--	----

СПЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

У книгарні. У бібліотеці.....	61
-------------------------------	----

§ 1. МОВА ТА МОВЛЕННЯ

1. Прочитати Біблійне оповідання. Яким чином Бог позбавив людей можливості спілкування за допомогою мови, тобто мовлення? У чому, на вашу думку, полягає відмінність між мовою та мовленням?

Вавилонська вежа

Колись давно всі люди розмовляли однією мовою. Вони жили на родючій землі, будували гарні домівки.

Та якось надумали люди збудувати високу, до небес, башту, щоб налякати сусідів та прославити себе.

За це на людей розгнівався Бог. Зрозумілість та зухвальство можуть бути причинами багатьох неправедних справ. Тому Бог не хотів, щоб такі марнославні люди жили скупчено.

Бог не знищив будівничих. Він зробив так, щоб люди забули свою єдину мову. Кожен із будівничих почав промовляти слова, яких інші не розуміли. Таким чином, люди не могли більше спілкуватися і допомагати одне одному. Будівництво припинилося.

Будівничі розійшлися по всіх усядах і поселилися в різних краях. На місці недобудованої вежі згодом виникло місто Вавилон. Ця назва означає «змішання».

З Дитячої Біблії

Мова – це система засобів (слів, словосполучень, речень, текстів), які існують для спілкування.

Мовлення – це спілкування за допомогою мовних засобів. Мовлення неможливе без мови. Завдяки мовленню мова розвивається і збагачується

2. Прочитати. Яке з поданих висловлювань є діалогом, а яке монологом? Прочитати діалог за особами.

1. – Як ти гадаєш, у чому полягає повчальний смисл оповідання про Вавилонську вежу?

- На мою думку, оповідання застерігає від зарозумілості й зухвальства.

- А ще на що звертає дане оповідання нашу увагу?
- Воно показує, що головним у спілкуванні людей є володіння спільною мовою.

2. Біблія – це найвідоміша в світі книга. Вона включає в себе історичні відомості, закони, заповіді, молитви, легенди, оповідання, перекази, пісні. Біблія – скарбниця мудрості багатьох людських поколінь.

Мовлення може бути діалогічним та монологічним.

Діалогом називається розмова двох або кількох осіб. Монолог – це висловлювання однієї особи.

Мовлення існує в двох формах – усній та писемній. Коли ми говоримо або слухаємо, то вдаємося до усної форми мовлення, коли пишемо читаємо – до писемної.

3. Розповісти про свою школу. До якої форми мовлення ви вдастесь, складаючи усну розповідь? Написати про свою школу. Яку форму мовлення ви використовуєте?

4. Прочитати гумореску Степана Руданського. До якої форми мовлення – усної чи писемної – вдавсь той, хто її прочитав? Той, хто слухав? Той, хто переказав її зміст? Той, хто записав зміст гуморески з пам'яті? Ще раз прочитати вірш за особами. Що це – монолог чи діалог? Чому ви так думаєте?

Вовки

- Чого, брате, так збілів?
- Що з тобою сталося?
- Ах, за мною через став
- Аж сто вовків гналось!
- Бог з тобою! Сто вовків!
- Та б село почуло...
- Та воно пак і не сто,
- А п'ятдесят було.
- Та й п'ятдесят диво в нас...
- Де б їх стільки взялось?
- Ну, Іванцю! Нехай так,
- Але десять гналось.
- Та і десять не було!

Знать, один усього!

- А як один? Аби вовк!

Страшно і одного!..

- А може, то і не вовк?

- А що ж то ходило?

Таке сиве та мале,

А хвостик, як шило.

§ 2. УМОВИ ТА ОСНОВНІ ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ

Для виникнення мовленнєвого спілкування необхідні такі умови:

- *щоб було хоча б двоє людей (той, хто говорить, і адресат, тобто той, кому адресується сказане);*
- *щоб виникла потреба в спілкуванні;*
- *щоб той, хто говорить, і адресат спілкувались однією мовою.*

5. Хто може стати адресатом вашого мовлення, коли ви завітаєте до:

бібліотеки, поліклініки, музею, поштового відділення, магазину, кінотеатру?

6. Хто міг би, на вашу думку, стати адресатом кожної з поданих фраз? Яка потреба спонукала до спілкування в кожному випадку?

- Пробачте, чи не поясните ви мені, як дістатися майдану Незалежності?
- Який історичний роман ви порадили б мені прочитати?
- Будьте люб'язні, передайте кондукторові за проїзд!
- Будьте ласкаві, покажіть мені загальний зошит?
- На жаль, я не зміг виконати домашнє завдання.
- Я негайно піду до аптеки й принесу потрібні вам ліки.

Не наше мовлення впливають умови, за яких відбувається спілкування. Слід навчитися орієнтуватися в цих умовах. Передовсім потрібно усвідомити, в офіційній чи в невимушеній обстановці ви спілкуватиметесь, хто ваш адресат. Потім з'ясувати мету спілкування і, нарешті, визначити тему й основну думку висловлювання.

7. Уявивши, що ви прийшли до шкільної бібліотеки, зорієнтуватися в умовах спілкування. Для цього замислитись над таким:

- офіційною чи невимушеною можна вважати обстановку?
- хто адресат вашого мовлення?
- яка мета спілкування?
- яка тема й основна думка вашого майбутнього висловлювання?

З'ясувавши умови спілкування, придумати й відтворити за особами можливий діалог з бібліотекарем.

8. Попередньо зорієнтувавшись в умовах спілкування, скласти й «проговорити» за особами один з таких діалогів:

- школяра та продавця в магазині канцприладдя;
- червоного вчителя та учня під час шкільної перерви;
- онука та бабусі, до якої він прийшов у гості.

9. Народний жарт прочитати за особами. Що викликало у вас сміх? Чому, на вашу думку, спілкування не відбулося? Чи визначив хлопець тему й основну думку своїх висловлювань? Якою була, на вашу думку, мета спілкування?

Виручила

- Як ся маєте? – звертається до дівчини молодий хлопець.
- Дякую, добре.
- А як ся має ваша мама?
- Дякую, добре.

- А як ся мають ваші брат і сестра?
- Дякую, добре.
- Хлопець не знає, що далі говорити. Тоді дівчина виручає:
- Я ще маю діда й бабу.

Народна творчість

Основні правила спілкування

- *Намагайся порушити тему, яка була б цікавою твоєму співрозмовнику.*
- *Ураховуй його вік, характер та інтереси.*
- *Якнайменше говори про себе.*
- *Будь уважним, ввічливим та доброзичливим. Ніколи не перебивай співрозмовника.*
- *Під час розмови дивись співрозмовникові у вічі, не хапай його за руку. Увагу привертай словами, а не жестами.*

10. Прочитати народні прислів'я, які ще правила спілкування на додачу до сформульованих можна скласти на їх підставі?

Удар забувається, а слово пам'ятається.
Умій пожартувати, та знай, коли перестати.
Умій сказати, та вмій і замовчати.
Слово не стріла, а глибше ранить.
Від теплого слова й лід розмерзає.

Народна творчість

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

Привітання і прощання Подяка і вибачення

Виразно прочитати діалог за особами. Назвати вжиті в ньому слова привітання і прощання.

- Добрий день, Андрію!

- Добрий день, Оленко! Радий бачити тебе. Як справи?
- Дякую, добре. До мене приїхала подруга з Мінська, і завтра ми хочемо пройтися вулицями старого міста. Може, підеш з нами?
- Дуже вдячний за твоє запрошення. Піду з задоволенням.
- Тоді зустрінемося завтра, о десятій годині.
- Гарзд. До побачення!
- До зустрічі!

Використавши деякі з поданих у рамці висловів, скласти та «проговорити» за особами діалоги, які були б можливі при вашій зустрічі з:

- першою вчителькою;
- співробітником матері або батька;
- колишнім однокласником;
- ровесником, з котрим випадково познайомився в театрі.

Доброго ранку! (або Добрий ранок!)
Добрідень! (або Добрий день!)
Доброго вечора! (або Добрий вечір!)
Як справи? Як живеш?
Радий бачити вас. Радий був зустрітися.
До побачення! На все добре! Бувайте здорові! До зустрічі!

Використавши деякі з поданих у рамці висловів, відтворити діалоги, можливі між:

- онукою та бабусею, що перебуває на лікуванні в санаторії;
- однокласниками, один з яких допомагає іншому у виконанні домашніх завдань.

Щиро дякую вам. Велике спасибі. Я вам дуже вдячний.
Дуже вдячний за вашу допомогу.
Будь ласка. Нема за що.

Використавши деякі з поданих у рамці слів та словосполучень, розказати, за яких обставин, чому і як чемна людина просить вибачення.

*Вибачте. Пробачте. Прошу вибачити (пробачити).
Даруйте. Перепрошую. Вибачте, що турбую.
На жаль, я не зможу допомогти вам.*

§ 3. ТЕКСТ. ОЗНАКИ ТЕКСТУ

11. Прочитати. В якій з колонок речення об'єднані між собою спільним змістом (темою)? Дібрати до цієї групи речень заголовки.

Хліб-сіль дорогим гостям виносять на вишиваному рушнику. Дуби в Україні ростуть скрізь. Коли лелеки спізнюються з відльотом, то зима очікується тепла. Найкращі ласощі для лося - соснові пагони.

Людині дуже потрібен ліс. Він є джерелом кисню. Ліс захищає від пилових бур, затримує викиди численних димарів. Цей зелений друг людини накопичує й береже дорогоцінну вологу. Недаремно кажуть, що ліс – це здоров'я.

Текст – це група речень, об'єднаних спільним змістом (темою) та основною думкою.

Основна думка тексту – це те, до чого він закликає, чого навчає.

Якщо речення лише висловлює якусь думку, то текст забезпечує її розвиток за рахунок того, що кожне наступне речення до вже відомого додає щось нове.

Речення в тексті розташовані в послідовності, необхідній для розкриття теми.

Речення тексту пов'язуються між собою за допомогою займенників, синонімів, сполучників, повторів та ін.

12. Подані речення записати в такій послідовності, щоб вони утворили текст. Визначити його тему й основну думку. Дібрати заголовки.

**Розсердилися ті та як накинулися на царя звірів! Нічого не допомогло!
Так комарі провчили лева, щоб не хизувався силою і не зневажав**

менших за себе. Лев і хвостом махав, і лапами дригав, і зубами клацав. Одного разу лев почав сміятися з комарів, що вони малі й безсилі. Як почали його кусати! Довелося йому просити в комах пробачення.

13. Прочитати. З-поміж виділених слів, що пов'язують між собою речення тексту, визначити займенники, синоніми, сполучники, повтори, спільнокореневі слова.

Давні слов'яни вирощували березу біля своїх жител. Вони були переконані, що білокоре дерево відганяє від домівок злих духів, охороняє людей від хвороб. І спостережливості наших предків треба віддати належне, бо ж березове листя справді виділяє корисні речовини. Саме ці речовини згубно діють на шкідливих мікробів. Вони ж запобігають багатьом захворюванням. Хвороби лікують також березовими бруньками те соком.

14. Прочитати. Чи наявні в поданому висловлюванні ознаки, перераховані в рамці? У такому випадку висловлювання є текстом.

Основні ознаки тексту:

- *пов'язаність речень за змістом;*
- *наявність основної думки та її розвиток; певна послідовність речень;*
- *зв'язок між реченнями за допомогою займенників, синонімів, сполучників, повторів та ін.*

Криничка

У лузі – криничка. Вона тут давно-давно. Хто її викопав – невідомо.

Над криничкою верба схилилася. На гілці глиняний кухлик висить. Не минають люди криничку. Верба подає їм кухлика, а криничка пригощає водицею. Чистою, прохолодною, на лугових травах настояною. Усіх щедро пригощає криничка. А води в ній не меншає.

В. Чухліб

§ 4. ТЕМА І МІКРОТЕМА. АБЗАЦ

Тема тексту – це те, про що (або про кого) в ньому йдеться, тобто його зміст.

15. Прочитати. Визначити тему тексту. Дібрати заголовок, який відбивав би тему. Переказати текст.

Захотілося якось Місяцеві вбрання собі пошити. Пішов він до кравця. Той зняв з Місяця мірку й звелів прийти через п'ять днів.

Завітав через п'ять днів Місяць. Приміряє вбрання, а воно куце. Здивувався кравець, зняв нову мірку і сказав прийти ще через п'ять днів.

Прийшов Місяць, як йому звеліли. Заходився приміряти, а вбрання й цього разу не годиться. Побідкався кравець і наказав прийти ще через п'ять днів.

А тоді Місяць прийшов круглий і великий. Тут і приміряти не довелося. Розвів кравець руками й каже:

- Не можу я тобі, Місяченьку, вдяганку пошити! То ти в чверті, то в половині, а зараз – уповні! Ніколи не буде тобі вбрання до мірки!

Так і лишився Місяць без вбрання.

Народна казка

16. Прочитати поезію, визначити її тему. Пригадати інші відомі вам поетичні твори, на цю ж тему написані.

Уже давно одрум'яніли
солодкі яблука в садах,
і жовті осені вітрила
вітри погналі в дальній шлях.
Уже не та блакить над нами,
уже коротші стали дні.
І десь летить зима полями
на білогривому коні.

В. Сосюра

Розвиваючи тему, автор тексту переходить від однієї частини думки до іншої. Частина однієї загальної теми називається мікротемою. Мікротема розкривається в кількох реченнях.

Частина тексту, об'єднана мікротемою, називається абзац. Кожен абзац починають записувати з нового рядка.

17. Прочитати, визначити тему тексту. Дібрати заголовок, який відбивав би тему. Визначити мікротеми. Списати, поділяючи текст на абзаци.

Жило в лісі зайченя. Воно було таке боязке, що страх. Трісне де гілочка, пташка змахне крильми, а воно вже труситься з ляку та плаче. Якось лісом никав голодний вовк. Він дуже стомився і вже не думав про велику здобич, а був би радий і малому зайченяті. Наш малий якраз вискочив на пеньок. І саме в цей час він побачив вовка. З переляку зайчик, немов м'яч, бухнувся вовку на голову, а тоді схопився й кинувся навтьоки. А вовк подумав, що це хтось пальнув по ньому з рушниці. Він і собі дременує щодуху. Ось яка пригода трапилася в лісі.

18. Прочитати. Визначити тему та основну думку тексту. Дібрати заголовок, який відбивав би тему. Підготуватися до переказу тексту.

Якось один багатій солов'я, приніс додому й наказав зробити для нього клітку зі срібла, золота й самоцвітів.

Щодня багатій приходив помилуватися кліткою й послухати солов'я. Та бідолашна пташина тільки жалібно стогнала.

Знайшов багатій чоловіка, який знав пташину мову. Той переклав солов'їний стогін так:

- Вітчизно моя, гніздечко моє, без вас я не можу жити!

Багатій відімкнув клітку й випустив солов'я на волю. А сам разом із чоловіком, який знав пташину мову, верхи подався услід за птахом.

Соловей дістався до дерева в лісі, побачив своє зруйноване гніздо й заспівав.

- Вітчизно моя! Ти найкраща, наймиліша, найдорожча! – так переклав його пісню чоловік, який знав пташину мову.

Аж тепер почав розуміти багатій, що вітчизна й воля дорожчі над усе в світі.

Народна казка

§ 5. ПЛАН ТЕКСТУ

19. Прочитати. Дібрати до тексту заголовок, який відбивав би його тему. Визначити мікротеми, давши кожному з абзаців тексту назви. Записати назви мікротем у стовпчик, пронумерувавши їх.

Узяв яось господар пилку, сокиру й лопату та пішов корчувати стару сливу, що росла на його обійсті.

На верхівці дерева сиділа пташка ц співала. Червоними грудьми повернулася вона до сонечка. Йому виспівувала пташина свою пісню.

А серед листя вовтузилася ще одна пташка. Ця вже мостила гніздечко.

Хіба ж можна було знищити дерево! Куди там рубати й корчувати, коли від тих щигликів та їх пісень стара слива ніби помолодшала!

Господар повернувся й пішов ховати пилку й сокиру. А пташка ніби це зрозуміла й почала співати ще дзвінкіше.

За В. Перепелюком

Щоб скласти план тексту, треба визначити його мікротеми та кожній з них дати стислу та влучну назву. Назви мікротем тексту – це пункти його плану.

Пронумеровані та записані у стовпчик назви мікротем тексту становлять його план.

План допомагає виділити в тексті найголовніше.

20. Прочитати. Визначити тему тексту. Дібрати заголовок, який відбивав би його тему. Визначивши мікротеми, скласти й записати план тексту. Підготуватися до усного переказу за складеним планом.

Одного разу робітники, що ремонтували дах, притулили до стіни будинку. Невдовзі вони пішли, а драбина і лишилася біля стіни.

А в карнизі того будинку гніздилися горобці. Про це знав рудий кіт Яшко.

Кіт поліз драбиною нагору. Та горобець-тато не зівав. Він кинувся на нападника. Горобиний тато так заджерготів, так затеркотів у Яшка над головою, що той із несподіванки сторопів.

На допомогу прилетіла горобчиха-мама. Що тут зчинилося! Горобці кружляли над вусатою Яшковою мордою й не давали котові опам'ятатися.

Довелося Яшкові ганебно відступити, задкуючи хвостом униз по драбині.

Недаремно кажуть: малий горобчик, але завзятий.

За М. Бубновим

21. Прочитати початок тексту, скласти й записати його план. Якби ви були автором, як би ви продовжили текст? Скласти й записати план продовження. Усно продовжити текст за складеним планом.

Зірвав вітер листок з дерева. Листок покружляв у повітрі і впав у калюжу. А на листку сидів муравлик. Завмер бідолаха з переляку.

Та ось комашка очуняла й почала бігати по листочку. Підбіжить до краю, поведе вусиками, а там вода. До іншого краю наблизиться, там знову вода...

22. Скласти план висловлювання на одну з поданих тем. Для цього поміркувати, на чому вам хотілося б зупинитись і в якій послідовності про це повідомити.

- Наш клас
- Моє улюблене заняття
- Мій товариш
- Шкільний ляльковий театр
- Мої відвідини бібліотеки

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

Розмова по телефону

Прочитати записи телефонних розмов за особами. Вказати в них слова привітання, подяки й вибачення.

- Алло, слухаю вас!
- Добрий вечір. Чи є Віктор Іванович?
- Ви неправильно набрали номер. Передзвоніть.
- Вибачте.

- Алло!
- Добрий вечір. Це квартира Сохацьких?
- Так.
- Чи можна покликати до телефону Віктора Івановича?
- Він ще не прийшов з роботи. Зателефонуйте, будь ласка, пізніше.
- Дякую. Вибачте за турботу.
- Прошу.

Прочитати. Дати відповіді на запитання. Як слід вести ділові телефонні розмови? Які правила ведення приватних телефонних розмов?

Телефонні розмови бувають ділові (офіційні) та приватні (неофіційні).

Зміст офіційної розмови – це службові переговори, домовляння про ділові зустрічі, надання консультації щодо справ і т. ін. Такі розмови ведуться чітко, стисло, без зайвих подробиць. Виразно вимовляються дати, адреси, прізвища.

Приватні розмови теж мають свої правила. Зателефонувавши, слід представитися. Не можна зловживати часом співрозмовника. Темп мовлення має бути середній, тон – спокійний, ввічливий.

Прочитати словосполучення в такій послідовності: ті, що називають ділові телефонні розмови; ті, що називають розмови приватні.

До реєстратури поліклініки (виклик лікаря до хворого), до однокласниці (прохання дати прочитати книгу, що вас зацікавила), до матері на роботу (щодо того, що ви пізно повернетесь зі школи), до таксопарку (виклик машини), до аптеки (щодо наявності у продажу певних ліків), до бабусі (стосовно того, що в неділю ви прийдете її навідати), до театру (щодо часу закінчення вистави), до аеропорту (щодо причини затримки вильоту), до сусіда (щодо того, що ви знайшли загублені ним ключі).

Відтворити зміст телефонних розмов, які можливі:

- між класним керівником та учнем про причини невідвідування ним занять;
- між однокласниками наступного дня після екскурсії до музею;
- між подругами про майбутнє відвідання театру;
- між дочкою та матір'ю, що виїхала у службове відрядження.

§ 6. БУДОВА ТЕКСТУ

23. Подані частини тексту прочитати в потрібній послідовності. Чому ви розташували їх саме так?

Дивиться чоловік – іде сивий дід. Сказав «помагай Бог», попросив води напиться. Селянин дав йому. Дід побачив, що чоловікові сумно самому в полі, взяв грудочку землі, підкинув угору й промовив: «Живи, воронок!» враз із грудочки зробилася весела пташка, защебетала й полетіла до неба. А сивий дід зник, наче й не було його.

Один селянин мав поле далеко від села. Виїхав він якось на цілий день волами орати.

Селянин назвав веселу й співучу пташку жайворонком.

У тексті є зачин, основна частина й кінцівка.

Зачин – це початок. Зачин готує до сприйняття того, про що йтиметься далі. В основній частині розкривається зміст тексту, його тема.

Кінцівка – це завершення тексту, своєрідний висновок з усього сказаного.

24. Прочитати. Визначити в тексті зачин, основну частину та кінцівку. Переказати текст.

Настала весна. Пригріло сонечко, і почав танути сніг.

Шкода стало снігу зайчикові. Всю зиму по снігу бігав, ямки розгрібав, від вовка, лиса й яструба ховався. Почав вухань весну просити, щоб не нищила снігу. А весна його не чує, бо струмки шумлять.

Як почула весна зайчикові прохання, було вже пізно. Весь сніг розтанув. Тоді поміняла весна білий зайчиків кожушок на сірий, щоб улітку міг вухань ховатися в сухому листі, кущах і траві.

Відтоді заєць щороку міняє зимовий білий кожушок на весняний сірий. І все весні дякує.

Народна казка

25. Прочитати. Усно переказати текст, додавши самостійно складені зачин та кінцівку.

Для чого кажуть «спасибі»

.....

Мандрівники нахилилися, напилися.

Дідусь сказав:

- Спасибі тобі, струмок.

- Хлопчик усміхнувся.

- Навіщо ви, дідусю, сказали струмкові «спасибі»?

Адже він нежива істота: не почує ваших слів, не дізнається про вашу подяку.

- Це так. Якби води напився вовк, він може й не дякувати. Але ми ж не вовки, ми люди. А знаєш, для чого людина говорить «спасибі»? Знаєш, кого це слово вшановує, звеличує, підносить?

.....

§ 7. ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗКУ РЕЧЕНЬ У ТЕКСТІ

Речення в тексті пов'язуються між собою за допомогою таких засобів:

- *займенників* (Навесні прилетіла ластівка. **Вона** змайструвала гніздечко під стріхою.);
- *синонімів* (У травні ми побачили мурашку. **Комаха** швидко-швидко перебрала лапками.);
- *повторів* (Уже років з триста люди вирощують у садах первоцвіт. Наукова назва **первоцвіту** – примула.);
- *спільнокорених слів* (З першим весняним теплом прокидаються джмелі. Волохаті **джмелихи** перелітають з квітки на квітку.);
- *сполучників* (Останній місяць зими наші предки назвали лютим, **бо** мороз у цей час найдошкульніший, **а** вітер найхолодніший.)

26. Прочитати. Вказати засоби, за допомогою яких речення поєднано в текст. Визначити в тексті зачин та кінцівку.

Калина

Будь-якої пори привабливий і гарний калиновий кущ. Навесні він прикрашений ніжними зеленими суцвіттями. А літньої пори чарує розкішною зеленню густого лапатоного листа. На початку осені калина вже прикрашена кетягами рум'яних ягід. До перших морозів рослина пишається золотим вбранням.

Взимку ж калинонька вабить добре примороженими, вже цілком їстівними ягодами. Яскравими вогниками полум'яніють ягоди серед голого потемнілого віття.

Краса калини оспівана в багатьох казках, легендах, піснях.

27. Переписати, на місці крапок вставляючи займенники, за допомогою яких речення тексту з'єднано між собою.

Засновником нашої столиці був Кий. Разом із братами й сестрою ... оселився на схилах Дніпра. Від ... імені походить і назва міста.

28. Переписати, виділене слово замінивши синоніми або займенником. Чи виграв текст від такої заміни?

Київ нагадує величезний сад. Вулиці та сквери Києва прикрашені розкішними деревами та кущами. Прекрасними квітами милують око влітку майдани Києва. Мало знайдеться в світі міст, які могли б зрівнятися з Києвом своїми зеленими шатами.

§ 8. ЗАГАЛЬНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО СТИЛІ МОВЛЕННЯ

29. Прочитати. Визначити тему кожного з текстів. Який із текстів було б доречно в інформаційній радіопередачі? Який текст прозвучить природно у спілкуванні з родиною чи однокласниками? Який із текстів може бути сприйнятий як уривок з художнього твору? Схарактеризувати ситуацію спілкування в кожному з трьох випадків.

1. Ну й погода, скажу я вам! То мряка пренабридлива, то курячий дощ ... То сонце пригріває, то вітром здіймає голову.

2. У Києві та області сьогодні хмарна погода, з проясненнями, місцями невеликі опади, вітер західний, 7-12 метрів за секунду, поривчастий. Температура 5-7 градусів вище нуля.

3. Зашумів густий вересневий дощ. Він сіявся й сіявся. Раптом проглянули сонячні промені, і враз заблищали, засвітилися, засяяли дощові краплини! Ніби сипонули з неба крильця бабок. Ще мить – і вітер розігнав, порозкидав хмари. Сонце закліпало неприязно й мляво.

За різних умов спілкування про одне й те саме ми говоримо чи пишемо по-різному, тобто використовуємо різні стилі мовлення.

Кожен із стилів має свої особливості: своєрідні слова, словосполучення, будову речень тощо.

Стилї мови вивчає наука стилістика.

Стилїстика розрізняє такі стилї:

- розмовний,
- науковий,
- художній,
- офіційно-діловий,
- публіцистичний.

30. Прочитати. Дати відповіді на такі запитання:

Які ви знаєте стилї мовлення? Скільки їх? В яких галузях життя користуються кожним із них? Яка мета кожного із стилів?

Розмовний стиль є дорученим у домашній або іншій неофіційній обстановці. Його мета – передати інформацію, поділитися почуттям з близькими людьми, з товаришами.

Мета наукового стилю – якнайточніше передати наукові знання. У текстах наукового стилю наводяться точні дані, вживаються спеціальні слова. Він використовується при обговоренні наукових проблем, при написанні наукових статей, складанні підручників.

Художній стиль використовується у творах художньої літератури: оповіданнях, повістях, віршах, поемах та ін. мета художнього стилю – вплинути на читача або слухача. У текстах художнього стилю багато образних висловів.

Офіційно-діловий стиль вживається в документах. Його мета – точна передача ділової інформації.

Публіцистичний стиль застосовується у виступах на зборах, на радіо та телебаченні, в газетах та журналах. Мета стилю – вплинути на читача чи слухача, в чомусь переконати, до чогось спонукати.

31. Подані речення записати в такій послідовності: ті, що доречні в тексті наукового стилю; речення, які належать до художнього стилю; речення, що є звичними для побутового спілкування.

1. Минало тепле літечко, густими туманами насувалася непривітна сердита осінь.

2. Суфікс – значуща частина слова, що стоїть після кореня.

3. Біжи-бо, синку, мерщій по хліб до магазину! Та не барися, бо ж вечеря на столі.

4. Поверхня півкуль головного мозку людино - подібної мавпи в 3,5 рази менша, ніж у людини.

5. Важенні, ніби виткані з зірочок грона бузку хилиталися в осінній тиші.

32. Вибравши близькі за значенням слова, записати їх парами. Яке із слів у кожній парі виражає певне поняття якоїсь галузі науки, тобто є терміном? Для якого стилю вживання термінів є характерним?

Скальпель, укол, кредит, ін'єкція, позика, ніж, звук, фонема.

33. Які слова в реченнях порушують стиль? Переписати, виправляючи невідповідність.

Підмет – це найголовніший член кожного речення, що означає предмет, про який говориться в реченні. Кришталеві краплини роси виблискували на листі зелених насаджень. Оксанко, позич, будь ласка, олівець, бо мій чомусь не функціонує. Цей пиріг треба негайно анулювати.

§ 9. ПОНЯТТЯ ПРО «ВІДОМЕ» Й «НОВЕ»

Розвиток думки в тексті відбувається завдяки тому, що до того, що вже відомо з попереднього речення, кожне наступне речення додає щось нове.

Кожне речення тексту вбирає в себе якусь частину речення попереднього (слово, словосполучення).

Цю частину речення умовно називають «відоме». Те, що повідомляється цим реченням, умовно називають «нове».

34. Прочитати. У кожному з речень тексту вказати «відоме», тобто те, від чого відштовхнувся автор, і «нове», тобто нові відомості, які він цим реченням додає.

Кріт

Ця тварина живе в землі. Для життя під землею пристосоване її вкрите коротким хутром тільце, дрібні очки та могутні лапи. Вони мають міцні кігті та вивернуті назад долоні. Така форма кінцівок робить їх подібними до землерийних інструментів.

Дужими лапами кріт прокопує в землі галереї. Мандруючи ними, тварина поїдає підземних комах та їх личинки.

Комах за один тільки раз кріт з'їдає грамів 20-30. після такого обіду він вкладається спати. Виспавшись, підземний хижак негайно вирушає на пошуки нових харчів. Без їжі кріт довго бути не може. Ця вічно голодна істота знищує силу шкідливих підземних комах.

За Ю. Дмитрієвим

§ 10. ТИПИ МОВЛЕННЯ

35. Прочитати. Кого описано в уривку? Яке загальне питання можна поставити до опису? Яка мета опису? У яких випадках нам доводиться сприймати чи створювати описи?

Ось вигулькнув із нори гострий боязкий писочок, вуса, а далі й уся кругла голова. Кріт був кволий після зимового сну. Передні ноги, з гострими роговими пальцями, були ще нічого, міцненькі, а задні лапи ледь волочилися, і слідом на ними ледве волочився геть охлялий хвіст.

Кріт ледь-ледь підняв заслінки над очима і біля свого вуса побачив сірого волоханя з довгими, гнутими, як дужки, ногами, великим круглим черевцем і маленькою голівкою. Ще волохань мав восьмеро очей, і всі вони зорили в різні боки. Підібгавши під себе лапки-дужки, павук спритно крутнувся на павутинці й побіг угору.

За Г. Тютюнником

36. Прочитати. Яке загальне питання можна поставити до всього тексту в цілому? В яких випадках нам доводиться сприймати чи створювати розповідь? Переказати текст.

Арахна

На всю Грецію славилася Арахна своїм умінням ткати. Запишалася вона й викликала на змагання саму богиню Афіну.

Афіна виткала постаті богів. Арахна ж зобразила на своїй тканині вінок із гілля та квітів. Перемогу присудили богині.

Марнославна Арахна не знесла ганьби. Вона зсукала вірвовку й позбавила себе життя.

Та Афіна врятувала дівчину від смерті. Вона окропила ткалю соком чарівного зілля. Арахна обернулася на павука. З того часу й висить павук-Арахна в своїй павутині й вічно тче її, як ткала за життя.

Давньогрецька легенда

37. Прочитати. Яке питання можна поставити до тексту в цілому? У яких випадках нам доводиться складати тексти-міркування (роздуми)?

Чому не слід нищити павуків

Люди не люблять павуків. Одні їх бояться, інші ними гидують. Тому їх часто знищують.

А павуки потребують особливої уваги, опіки й захисту. Чому? та тому, що вони знищують шкідливих комах більше, ніж усі інші на землі тварини, разом узяті. Причому таких небезпечних, як бавовникова тля чи малярійний комар.

Ось чому не слід павуків губити. Не треба псувати, рвати їх павутину.

Залежно від мети й змісту наше мовлення поділяється на такі типи: розповідь, опис та роздум.

Розповідь відповідає на питання ЩО СТАЛОСЯ?

До опису можна поставити одне з таких питань: ЯКИЙ? ЯКА? ЯКЕ? ЯКІ?

Роздум відповідає на питання ЧОМУ?

§ 11. РОЗПОВІДЬ

38. Прочитати. Про кого розповідається в уривку? Які дії кінь (предмет) виконав? Одночасно чи послідовно ці дії були предметом виконані? Яке із зазначених у рамці питань можна поставити до висловлювання в цілому?

Знявся золотий кінь у повітря й полетів. Біля срібного моста він спинився, перепочив. Потім кінь здійснився ще вище й полинув з усіх сил. Спинився він аж біля підніжжя скляної гори. Довго підіймався на її вершину, аж поки не привіз богатиря до кришталевого палацу.

З народної казки

*ЩО СТАЛОСЯ?
ЯКИЙ? ЯКА? ЯКЕ? ЯКІ?
ЧОМУ?*

Розповідь – це висловлювання, в якому йдеться про послідовні дії предмета.

До розповіді можна поставити загальне питання ЩО СТАЛОСЯ?

39. Прочитати. Які дії виконав кожен з названих в уривку предметів? Одночасно чи послідовно були предметами ці дії виконані? Яке загальне питання можна поставити до висловлювання?

Якось Іван упав у море. Кит-риба його й ковтнула. Ходить Іван у рибі. А вона якраз почала кораблі хапати. Іван знайшов в одному з кораблів тютюн, люльку й закурив. Риба від диму вчаділа, припливла до берега й заснула.

Тоді Іван з риб'ячого рота й виліз.

З народної казки

«Відомим» у реченнях тексту-розповіді є назва предмета, який виконує дії.
«Новим» є назва виконаної або виконуваної дії.

В Н

Наприклад: Козаки поселилися понад Дніпром.

В Н

Тут вони побудували свої укріплення.

В Н

Звідти запорожці вирушали у воєнні походи.

40. Прочитати. У кожному з речень визначити «відоме» й «нове». Переписати уривок, позначити «відоме» й «нове» початковими буквами над словами.

Скочив Іванко на коня й поїхав у поле. Побачив на ріллі золоте перо, підняв його, повернув коня до лісу. На лісові стежці побачив хлопець золотий перстень, узяв і його. Спрямував Іван коня на берег моря і там знайшов золотий волос. Підняв хлопчина волос, поїхав далі.

Приїхав Іван у державу Чужого Царя й найнявся в контору документи писати. Золотий волос йому світить, золотий перстень його рукою водить, а золоте перо пише.

З народної казки

41. Переписати уривок, на місці крапок вставляючи назви виконуваних предметами дій, тобто «нове». У кожному з речень позначити «відоме» й «нове» початковими буквами.

Чужий Цар ... Івана і ... йому привести до нього дівчину, яка загубила той перстень і той волос. Іванко ... на коня й ... світ за очі.

Цілий рік хлопець ... золотоволосу дівчину, аж поки золоте перо не ... його й не ... йому карту. На тій карті перо ... шлях до Золотої країни.

З народної казки

42. Прочитати. Виписати слова, що вказують на послідовність виконання предметом дій. Усно переказати уривок, використовуючи виписані слова. Довести, що подане висловлювання є розповіддю.

Старий кобзар підійшов до високої могили в степу, піднявся на неї. Потім він підвів угору, до неба, обличчя зі сліпими очима. Тоді вдарив пальцями по струнах своєї кобзи. Після цього старий заговорив співучими словами з небом, сонцем, степом та вітром.

Як довести, що висловлювання є розповіддю

У висловлюванні йдеться про кілька дій, виконаних предметом (або кількома предметами).

Дії виконувались, одна за одною, послідовно.

До висловлювання можна поставити загальне питання ЩО СТАЛОСЯ?

43. Прочитати. Визначити тему й основну думку тексту. Дібрати заголовок. Довести, що висловлювання є розповіддю. Назвати слова, що вказують на послідовність подій. Підготуватися до усного переказу тексту.

Якось вороги оточили військо Хмельницького на високій горі. Козаки на мали води. Спершу почала без води худоба, а потім почали вмирати люди.

Тоді прийшла на допомогу своїм синам земля-матінка. Забурлила між кам'яними скелями свіжа джерельна водиця.

Дуже швидко козаки відновили свої сили. Після цього вони розгромили ворогів.

Пізніше говорили старі люди, що то пішла в гори вода з ріки Тясмина.

З народної казки

44. Прочитати. Визначити тему й основну думку казки. Дібрати заголовок. Довести, що в основу тексту казки покладено розповідь. Скласти план, підготуватись до усного переказу казки за планом.

Тяжко занедужала мати трьох дочок. Наснився їй сон, що за крутою горою, за бистою рікою, в далекому лісі є криниця. Як нап'ється вона з тієї криниці води, то одужає. Розповіла мати дочкам свій сон.

Узяла найстарша доня відерце, перейшла круту гору, далі йти полінувалася, набрала води з річки, понесла матері. Не допомогла та вода.

Вхопила відро середульша доня. Перейшла високу гору, перебрела бистру ріку, знайшла в лісі криницю. А біля неї – Чудилище-Страшилище. Злякалася середульша дочка і втекла. Води набрала по дорозі з іншої криниці. Не допомогла та вода неньці.

Узяла найменша доня відерце. Перейшла вона круту гору, перебрела бистру ріку, знайшла в лісі криницю. А Чудилище-Страшилище підійшло до неї й каже: «Присягнися, що станеш мені за дружину, інакше води не дістанеш!»

Присяглася менша дочка, набрала водиці, принесла матінці. Та напилася й одужала.

Прийшла менша доня до лісової криниці. Тут Чудилище-Страшилище впало у воду. Схопила його дівчина ззаду й не дала потонути. А коли врятувала його з води, то вийшов з криниці такий гарний хлопець!

З народної казки

45. Прочитати. Визначити тему та основну думку казки. Довести, що в основу тексту казки покладено розповідь. Скласти план прочитаного. Написати переказ поданої частини казки, додавши самостійно складене продовження.

Доньчина відданість

Жив собі всіма шанований чоловік. Мав він сина й дочку. Подався якимось син у мандри. Минув рік, минув другий, а син не вертається. День і ніч плакав батько з туги за сином і від сліз осліп.

Усі в країні знали, що в далекому тридесятому царстві є ліки від сліпоти.

Зібралася до того царства по ліки дочка сліпого. На могла вона батька не порятувати. Навантажила дівчина трьох коней харчами, сама сіла не четвертого коня верхи й рушила.

Тут не знати звідки узявся Змій. Пожер усі харчі, а тоді й коней поковтав одного за другим.

Мовчить дівчина. Ніяк не могла вона гаяти часу на битву зі Змієм. Адже вона поспішала по ліки для батька!

Змієві стало соромно. Він розпитав про все дівчину й запропонував їй сісти йому на плече. За якусь мить він доправив її до царства, де були ліки...

§ 12. ОПИС ПРЕДМЕТА

46. Прочитати. Який предмет описано у висловлюванні? Які частини предмета описано? Яке із зазначених у рамці питань можна поставити до висловлювання в цілому?

Булава – це насаджена на довгий держак куля.

Куля ця срібна, позолочена, часом прикрашена коштовним камінням. Держак гладко обструганий, пофарбований в темний колір. Виготовлявся держак здебільшого з горіхового дерева.

Булава – грізна й замашна зброя. Водночас в Україні вона була символом гетьманської влади.

*ЩО СТАЛОСЯ?
ЯКИЙ? ЯКА? ЯКЕ? ЯКІ?
ЧОМУ?*

Опис – це висловлювання, в якому йдеться про ознаки предмета. Ці ознаки є одночасними або постійними.

В описі йдеться про ознаки всього предмета та про ознаки його частин. До опису можна поставити одне з таких питань: ЯКИЙ? ЯКА? ЯКЕ? ЯКІ?

47. Прочитати. Який предмет описано? Які частини предмета описано? Яке питання можна поставити до висловлювання?

Каштанове дерево високе й могутнє. Стовбур його міцний, вкритий шкарубкою корою. Гілки схожі на замашисті пальчасті лапи. Листя – як зелені віяла. Кожен листок соковитий, яскравий.

«Відомим» у реченнях опису є назва предмета або його частин. «Новим» є назва ознаки.

Наприклад: В   Н   Н
Кобза – кругленька, череватенька.

                          В   Н
Струни в кобзи металеві.

                          В   Н   Н
Руків'я досить довге, гарно прикрашене.

48. Переписати речення, позначивши «відоме» й «нове» початковими буквами над відповідними словами.

Яблуко було червонощоке, свіже, велике. Квітки липи невеликі, блідо-жовті, ароматні. Голка піхти блискуча, темно-зелена, м'яка й зовсім не колюча. Хустка була тепла, велика, помальована яскравими квітами та розкішним листям.

49 Прочитати народні загадки, відгадати їх. «Відоме» чи «нове» покладено в основу прихованого опису предмета? Пригадати відомі вам загадки, вказати в них «нове», встановити «нове».

Купили кругленьке, думали – новеньке, а воно все в дірках, труситься в руках. У животі лазня, в носі сито, на голові гудзик, одна рука й та на спині. Маленьке, гостреньке, усім потрібненьке. Скручене, зв'язне, по хаті стрибає, під лавою лягає. Без рук, без ніг, а на череві пливе.

(Решето, чайник, голка, віник, човен)

50. Прочитати. Довести, що подане висловлювання є описом.

Вільха

Вільха – дерево невисоке. Вона має тонкий стовбур. Кора вільхи гладенька, сіруватого забарвлення.

Листя вільхи овальне, середньої величини. За формою листок подібний до листка яблуні. Однак нижній його бік майже білий.

Як довести, що висловлювання є описом

У висловлюванні вказано одночасні (або постійні) ознаки предмета (назвати якого).

Вказано ознаки таких його частин (назвати).

До висловлювання можна поставити загальне питання ЯКЕ? (або ЯКИЙ? ЯКА? ЯКІ?)

Опис предмета може бути складений у науковому чи в художньому стилі.

Мета наукового опису – забезпечити точність інформації про розмір, форму, вагу, колір предмета тощо.

Мета художнього опису – створити образ предмета, викликати до нього певне ставлення.

Науковий опис здебільшого стислий, усі слова в ньому вживаються тільки в прямому значенні. У художньому описі використовуються художні засоби: епітети, порівняння та ін.

51. Прочитати. Який із поданих описів складено в науковому стилі, який – в художньому? Чому ви так думаєте?

1. Гетьманський бунчук – це держак довжиною до двох з половиною метрів, увінчаний кулею (маківницею), з якої звисала пасма кінського волосся. Виготовлялись вони з білого кінського волосся та

червоних мотузок. Гетьманські бунчуки були білого, чорного та червоного кольорів, крім того, з них звисали по дві посріблені китиці.

З довідника

2. Корячок – кухлик невеличкий, трохи видовженої форми, простенький. Він виготовлений з нефарбованого дерева. Стінки має м'які й опуклі. Корячок прироблений до довгої жердини. Він немов припрошує подорожнього: «Зупинися, спочинь, напийся води з кринички!» Кухлик-корячок увесь якийсь домашній, лагідний та привітний.

За О. Данченко

3. Очіпок має форму циліндричної шапочки з плескатим дном. На задній частині, що приходиться на потилицю, очіпок має розтин на шнурівці. Очіпки виготовляли з бавовняної матерії, з шовку, з оксамиту і навіть з дорогої парчі. За кольором очіпки бували різні: сині, зелені, червоні, білі, у дуже старих бабусь чорні. У молодих господинь очіпки бували вишивані.

За О. Воропаєм

4. На зарослій зозулиним льоном купинці стоїть отакенне грибище – красноголовище! Шапка на ньому перебакирилась, завбільшки вона буде не менше полумиска, а ніжка завтовшки з мою руку. Цей гриб – староста, отаман над красноголовцями.

За М. Стельмахом

52. Прочитати. До якого стилю ви віднесли б поданий текст? Чому? які типи мовлення поєднано в тексті? Скласти план опису предметів. Підготуватися до усного переказу за складеним планом.

Чудовий витвір ремісників

Численні знахідки вчених розповідають про інтенсивне економічне та культурне життя Подолу XIV - XVIII ст.. Вироби з глини, скла, з кольорових та чорних металів свідчать про високу майстерність подільських ремісників. Багато знахідок привізних товарів, іноземні монети вказують на жваву торгівлю Києва та його широкі міжнародні зв'язки.

Одна з найцікавіших знахідок – глек XVII ст.. Його знайдено на глибині 3 м під час розкопок на місці будівництва критого Житнього ринку. Глек чорного кольору, поверхня його ретельно залощена. На стінках глека – випуклий хвилястий орнамент. У верхній частині носик глека з'єднаний з краєм горла невеликою перемичкою з виступом у вигляді дзьоба птаха. Тому такі глеку в документах XVII ст.. називали «воронцями».

Знайдений на Подолі глек-воронець є найбільшим з досі відомих.

За Г. Івакіним

53. Прочитати текст, визначити його стиль. Свою думку довести. Які типи мовлення поєднано в тексті? Скласти план тексту, підготуватися до детального переказу.

Сонячна квітка

У XV столітті із заокеанських країн уперше завезли до Європи насіння соняшника. Красуня квітка не просто прижилася на новому для неї ґрунті, вона одразу полонила всіх своєю золотистою голівкою. Поети оспівували її вроду, художники не шкодували для неї фарб.

Квітка соняшника схожа на велетенську ромашку. Легко помітити, що це суцвіття, яке складається з малесеньких плідних квіточок, а безплідні утворюють навколо них жовтогаряче обрамлення.

Призначення такого яскравого обрамлення – приманювати комах. Внутрішні квіточки після запилення утворюють насінини. Усі вони різні за віком. Місце наймолодших насінинюю – усередині кошика, старші туляться ближче до краю.

Утримує цей квітковий, а згодом насінневий кошичок щільне кільце міцного листя. Мов обручем, стягують листки кошичок з насінням, укладеними рядочками.

Коли соняшник заквітував на нашій землі, він одразу завоював загальна прихильність.

За С. Івченком

54. Прочитати казку. Який тип мовлення покладено в основу її тексту? Усно переказати казку, увівши в текст самостійно складений опис одного з предметів (сопілки, яблука, квітки мальви). У якому стилі ви складаєте опис? Чому?

Про чабана Степана

Був собі чабан Степан. Умів він гарно на сопілці грати. А ще вмів гарні сопілки вирізати. Погнав якимсь хлопець овець пасти. Сів на пасовиську й почав грати. Де не взявся Змій. Почав він благати переляканого чабана, щоб подарував йому сопілку.

Так умовляв хлопця Зміїсько, так благав, що той погодився помінятися із Змієм на те, що для нього найдорожче. Не хотів спочатку Зміїще мінятися, та дуже вже сопілка йому сподобалась. Віддав Степанові золоте яблуко. Якщо вдарити по тому яблуку травинкою, воно дасть усе, що забажаєш.

Пригонить увечері Степанко вівці додому й чує по селу царський указ: царева дочка за того заміж піде, хто дістане з високої башти квітку мальви, що там виросла.

Пішов чабан Степан подивитися на царське сватання. Бачить – царевичі на гарних конях стрибають, та ніхто квітки з вежі дістати не здатний.

Відійшов Степанко вбік, зірвав травинку, вдарив по яблуку. Тут перед ним кінь з-під землі виріс. Скочив на нього чабан, злетів кінь, й одразу Степанко кітку дістав.

Довго не гаялись, весілля скоро зіграли. Зажив кмітливий чабан із царевою дочкою щасливо.

Народна казка

55. Спробувати уявити вигляд фантастичних предметів, які згадуються в народних казках (меча-гартованця, шапки-неведимки, скатертини-самобранки, чарівної палички, чобіт-сороходів тощо). Пофантазувавши, скласти опис котрогось із цих предметів.

§ 13. ОПИС ТВАРИНИ

56. Прочитати. Які типи мовлення поєднано в тексті? Виписати речення, які змальовують тварину. Вказати в реченнях «відоме» й «нове». Визначити стиль опису.

Побачивши у воді вужа, діти аж присідають з несподіванки та остраху. Ось він пливе біля самого берега, а за ним безшумно в'юниться вода. Вуж грубий, немов сплетений з мотуззя. Голова в

нього гладка й блискуча, жало роздвоєне. На голові противно жовтіють дві цятки.

Недалечко від дітей вуж починає забиратися на вербову гілку. Тіло в нього чорне й слизьке. Верба жалісно тремтить під його вагою. Вигинаючись, він лізе гілкою, добирається до якогось невеличкого гніздечка.

Це гніздо соловейка. Діти одразу стають сміливими. Оглядаються навколо себе, знаходять якесь штурпаччя й починають кидати на вужа.

Він саме дотягається до крихітних соловейкових дітей, коли сестричка й братик з обох боків починають штурхати його поліняччями. Вуж відлипає від гілки та бовкає в озеро. Якийсь час він крутиться біля поверхні води, а тоді зникає в глибині. Дівчинка гірко плаче й ще довго не може заспокоїтись.

За М. Стельмахом

57. Переписати, на місці крапок вставляючи назви ознак. Позначити в реченнях «відоме» й «нове». Намалювати описану вами тварину.

Білка має видовжене тіло і ... .. хвіст. Гарна голівка звірка прикрашена ... .. очима. Вушка в білки ... й ... загальне забарвлення тваринки ..., хвіст і голова ..., черевце ...

Для довідок. Довгий пухнастий, великими чорними, маленькі й заокруглені, руде темніші, біле.

58. До прикметника в кожному із словосполучень дібрати антонім. 2-3 утворених словосполучення ввести в речення (усно).

Тулуб довгий. Писок короткий. Зріст високий. Ніс вологий. Очі сумні. Характер млявий. Шерсть кудлата. Хвіст куций.

59. Прочитати науковий опис тварини. Скориставшись частиною набутої з тексту інформації, скласти художній опис цієї ж тварини. Яка мета наукового опису і яка – художнього?

Стиснуте з боків тіло козулі має завдовжки півтора і заввишки 87 сантиметрів. Притуплена голова з великими рухливими

заокругленими вухами сидить на довгій шиї. Самці мають мало гіллясті роги, на кінці вилчасті.

Загальне забарвлення шерсті козулі влітку іржаве, взимку буре. Захисне забарвлення робить її зовсім невидимою: колір шерсті зливається з навколишнім середовищем.

Дика коза – ляклива тварина. Вона завжди перебуває насторожі.
З підручника

60. Прочитати текст, визначити його тему й основну думку. З'ясувати стиль тексту. Які типи мовлення поєднано в тексті? Підготуватись до усного переказу тексту за самостійно складеним планом.

Ласочка

Одного разу, коли дід Арсен у човні з вудкою, за спиною в нього почулося тоненьке скімлення. Арсен прокинувся й огледівся.

Напроти човна на кручі стояло руде пухнасте лисеня. Воно схилило голову набік і дивилося трохи здивованими і зовсім не хитрими чорними очима. Потім подивилося на корму човна, де лежала риба, й облизнулося довгим темним язичком.

Рибина полетіла вище лисеняти, але воно прудко підскочило й ухватило її передніми лапами.

Дід заходився міняти наживу, а коли озирнувся, лисеняти вже не було.

Наступного ранку воно прийшло знову. І знов Арсен кинув йому рибину.

Незабаром лисеня знало, що звуть його Ласочка. Знало також і те, що інколи риба не клює. Тоді Ласочка лягала в траву й ждала. Так і рибалили вдвох.

За Г. Тютюнником

61. Прочитати текст, визначити його стиль. Який тип мовлення покладено в основу тексту? Написати переказ, увівши в текст самостійно складений опис тварини. Дібрати до переказаного тексту заголовки.

Як же хотілося Івашкові купити голубів! А грошей у мами не біло...

У сусідки вдови якраз здохла улюблена кішка. Та кішка була не проста, а тримасна, бо мала на собі жовте, чорне й біле. А кішка на три масті щастя приносить.

Вдова без щастя не могла жити. От і шукала кішку на три масті. І гроші тому, хто знайде, обіцяла.

Усі хлопці ганяли по базарах, подвір'ях та смітниках за тією кішкою. Але тих паскудних щасливих кішок як кіт наплакав.

Та Івашко знайшов-таки потрібну кішку. Правда, вона була не зовсім тримасна. Чорна й біла масті були справжні. А жовтої Івашко сам додав. Витяг у мами торішньої жовтої фарби на крашанки й гарненько намастив на жовті під пахвою жовтеньку пляму.

Вдова одержала щасливе кошеня, а Івашко гроші на голубів.

За В. Винниченком

§ 14. РОЗДУМ

62. Прочитати казку. Звернути увагу: кожен з її героїв не просто висловлює свою думку, а й пояснює, чому він вважає саме так. Дати відповіді на питання: чому пташиним царем обрали Орла? Чому не обрали Сову й Лелеку?

Як птиці царя вибирали

Засумували якось птиці, що не мають вони царя.

- Нашою царицею повинна бути Сова! – оголосила Ворона. – Чому? та тому, що в неї голова найбільша! Отже, вибрати царицею потрібно саме її.

- Ніяк Сова царицею бути не може, - занепокоївся Горобець, - бо вона малих пташок поїдає. Ось чому цариця з неї не вийде. Гарний цар був би з Журавля, тому що їсть він лише жаб із болота. Отже, вибрати на царювання потрібно саме його...

- Ще кращим царем буде Лелека! – втрутилася Синичка. – Він теж самими жабами харчується. До того ж має гніздо на самій верхівці дерева, йому видно далеко. Ось чому царя, кращого за Лелеку, годі шукати.

Та Лелека не схотів.

- Бути царем я не маю права, - пояснив він, - через те, що літаю у вирій. Царювати мусить птиця, котра живе тут цілий рік...

Царем вибрали Орла, тому що він найвище літає. Отже, владарює над пернатим царством цей могутній і гордий птах.

Змістом роздуму є встановлені людиною зв'язки між предметами та явищами.

До роздуму можна поставити загальне питання ЧОМУ?

Роздум буває розгорнутий і стягнений.

Розгорнутий роздум складається з трьох частин.

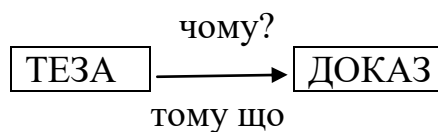
У першій висловлюється основна думка, яку потрібно довести, - теза. У другій частині наводиться доказ (або кілька доказів) на підтвердження тези. У третій міститься висновок.

Схема розгорнутого роздуму

Стягнений роздум складається з двох частин:
тези та доказу.

Схема стягненого роздуму

Теза та доказ, як правило, поєднуються словами
ТОМУ ЩО; ЧЕРЕЗ ТЕ, ЩО. Висновок
може приєднуватися словами ОТЖЕ,
ТАКИМ ЧИНОМ.

Прочитати байку, вказати в її тексті розгорнутий роздум та роздум стягнений. У кожному з роздумів визначити складові частини (при потребі скориставшись схемою).

Орел і Черепаха

На дубі, що похилився до води, сидів Орел. Черепаха говорила своїм сестрам:

- Покійна наша прабаба загинула, тому що почала навчатися в Орла літати. Отже, погубило її, бідолашну, літання.

- Слухай-но, Черепахо! – обурився Орел. – Твоя премудра прабаба загинула, тому що взялася не свою справу.

За Г. Сковородою

64. Усно скласти роздуми (розгорнуті та стягнені), узявши за тези подані судження:

- Кожна людина повинна бути освіченою, тому що...
- Хліб свято шанують в кожній родині через те, що
...
- Українець не уявляє свого життя без пісні, тому що
...

65. Прочитати. Довести, що подані висловлювання є зразками роздумів.

Ставлення українців до ластівки завжди було надзвичайно доброзичливим, то що вона була уособленням добробуту в господарстві та щастя в родині. Таким чином, скривдити ластівку вважалося тяжким гріхом.

Ворон у нашому народі мав недобру славу, бо саме його подобу може прибирати, за повір'ям, чорт і в такому вигляді з'являтися між людей.

З довідника

Як довести, що висловлювання є роздумом

У висловлюванні пояснено причини явища, пояснено, чому...

На доведення цієї тези подано такий доказ...

До висловлювання можна поставити загальне питання ЧОМУ?

66. Скласти невеликий роздум(усно) на одну з таких тем:

- Яке свято я найбільше люблю і чому
- Яка книга вразила мене найглибше
- Чому я люблю малювати (майструвати)
- Який шкільний предмет приваблює мене найбільше

67. Прочитати казку. Як ви гадаєте, які докази міг навести хлопчик на підтвердження своїх думок? Усно переказати казку, ввівши самостійно дібрані до тверджень хлопчика докази.

Хлопчик та золоті ляльки

Колись жив король. Надумав він випробувати мудрість короля сусідньої держави. Для цього звелів зробити із золота три однакові ляльки і послав їх королю-сусіду. А гінцеві сказав:

- Ляльки ці мають однаковий розмір, вагу й форму.

Але одна з них дешева, друга дорожча, а третя дуже дорога. Хай відповість король, у чому таємниця.

Той король уважно роздивився ляльок, але різниці між ними не помітив.

Слава про золотих ляльок покотилася країною. Почув про них сирота хлопчик. Прийшов він до палацу й каже сторожі:

- Якби мені ті ляльки показали, я б знайшов різницю!

Привели хлопчину в палати, показали йому ляльок. У вусі кожної з них хлопець помітив дірочку. Узяв дротинку, встромив у вухо першої ляльки. Дротинка виткнулася в неї з рота. Узяв хлопчина другу й просунув дротину їй у вухо. Дротина виткнулася з іншого вуха. У третьої ляльки дротинка застряла у вусі.

Тоді сказав хлопець королеві:

- Ваше величносте! Ляльки подібні до людей, то й цінувати їх треба, як цінять людину. Перша лялька нагадує базікала, тому що... Таким чином, ціна цій ляльці – ламаний гріш. Друга лялька нагадала мені неслуха, тупу і вперту людину, то що... Третя лялька нагадує мудру, тому що... Отже лялька ця з усіх найдорожча.

Хлопчика похвалили за розум. Хитрому королеві-сусіду послали відповідь.

Народна казка

68. Прочитати текст, визначити його тему й основну думку. Скласти план тексту. Які типи мовлення поєднано в тексті? Підготуватись до усного детального переказу за складеним планом.

Рушник

Мелькають роки, минають століття, однак у побуті значну роль продовжують грати рече, якими користувалися наші далекі предки. Біле полотнище було для українців і скатертиною, і вузликом для харчів, часом елементом одягу і завжди прикрасою оселі.

З часом таке полотнище почали називати рушником. Чому? Тому що руками рушники були виткані й вишиті, руки знаходили їм застосування в побуті. Та хіба можна уявити собі руки господині, які безперервно не торкалися б рушника?

Жоден ритуал у родині не обходився без рушника. У рушник сповивали немовлятко, рушниками пов'язували сватів, молодята «ставали на рушник», на довгих рушниках опускали в могилу домовину. На довгих рушниках влаштовували поминальні трапези.

Обрядові рушники використовувались дуже широко. Хліб-сіль дорогим гостям подавали на рушнику. Рушниками накривали хліб на столі, в рушник завивали паску й крашанки, коли несли їх святити до церкви. Рушниками прикрашали ікони в хаті.

Коли мати проводжала сина в дорогу, то дарувала йому вишитий рушник. Саме він уособлював долю. Червоні й чорні нитки у вишиванці – то наша одвічна любов і журба.

За В. Супрунечком

69. Прочитати текст, визначити його тему й основну думку. Які типи мовлення поєднано в тексті? Написати переказ тексту за самостійно складеним планом.

Чому наш прапор синьо-жовтий

Прапори як сигнальні засоби з'явилися ще в далекі античні часи. Спершу вони були одноколірні. Пізніше почало практикуватися поєднання різних барв.

На прапорах Русі часів язичництва зображались фантастичні тварини й рослини. Після прийняття християнства на руських прапорах зображували хрест та святих. Єдиного офіційного прапора в Київській Русі не було. Кожен із князів мав власний стяг.

Особливого розквіту зазнало прапорництво в Україні з виникненням Запорозької Січі. Кожен полк, сотня мали свій стяг. Особливо популярними були на Січі малинові прапори. Часто зустрічався й синьо-жовтий прапор.

1918 року Центральна Рада визначила синьо-жовтий прапор державним символом Української Народної Республіки. Ці кольори символізували чисте небо та житнє поле.

Нині синьо-жовтий прапор повернувся до нас як символ державності України. Гордо замайорів він на українській землі.

З журналу

§ 15. ТВІР-ОПОВІДАННЯ ПРО ВИПАДОК ІЗ ЖИТТЯ

Оповідання – невеликий розповідний художній твір про одну чи кілька подій із життя персонажа.

Основним типом мовлення в оповіданні є розповідь, хоч, звичайно, є й описи (портрети, пейзажі та ін.) та роздуми.

Обов'язковими для оповідання є зв'язка, кульмінація та розв'язка.

70. Прочитати текст, довести, що він є оповіданням. Визначити тему та основну думку оповідання, дібрати заголовок до нього. Вказати в оповіданні зв'язку, кульмінацію та розв'язку. Усно переказати оповідання від першої особи (ніби все це трапилося з вами і вашим братом або сестрою).

У бабусі дві внучки у великому місті. На літні канікули вони приїхали до бабусі в гості.

Радіє бабуся. Пригощає внучок черешнями, свіжим медом, варениками. Та дівчаткам найбільше хочеться борщу. Мама розповідала їм, що бабуся варить смачний борщ.

Зварила бабуся борщ. Та сталась одна прикрість. Забувати стала бабуся, що вона зробила. Поки варила борщ – двічі посолила. Поставила дві миски борщу на стіл, запрошує внучок до страви й говорить:

- А чи солила – не пам'ятаю... Стара стала... Ось сіль у сільничці – солить за смаком.

З'їли дівчатка по ложці борщу – ой, який же солоний! Подивились одна одній в очі, усміхнулись непомітно. Ложка за ложкою – з'їли по мисці та ще трошки попросили. Їдять та дякують бабусі:

- Смачний борщ, бабусю! Завтра ми тобі варити обід помагатимем!

З В. Сухомлинським

71. Прочитати. Чи може поданий уривок бути початком оповідання? Якій частині оповідання (зав'язці, кульмінації, розв'язці) уривок може відповідати? Продовжити й завершити оповідання, придумавши кульмінацію та розв'язку. В якому стилі ви складатимете оповідання? Чому? Завершене оповідання усно переказати від першої особи (ніби все це трапилося з вами). Визначити тему й основну думку оповідання, дібрати заголовок.

Микола прийшов до школи рано. На лавці під високою тополею сиділо двоє дівчаток. Раптом над деревом знялася пташка, запищала тривожно. У ту ж мить біля лавки впало мале пташеня.

Микола зрозумів, що пташеня випало з гнізда...

72. Прочитати запропоновані теми оповідань. Стосовно кожної теми визначити можливі частини оповідання: зав'язку, кульмінацію та розв'язку. На одну з тем усно скласти оповідання від першої особи (ніби все це трапилося з вами). Визначити основну думку оповідання, дібрати заголовок.

- Знахідка в спортзалі
- Зустріч у дорозі
- Витівка мого щеняти (кошеняти, папужки)

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

**У кав'ярні
У їдальні**

Прочитати діалог за особами. Скласти подібний діалог, замінивши назви згаданих страв на назви страв, вами улюблених.

- О котрій годині підемо перекусити до кав'ярні?
- Як завжди, о першій.
- Давай підемо сьогодні в кав'ярню, що відкрилася неподалік від метро «Хрещатик». Кажуть, там великий вибір борошняних виробів. Ти любиш борошняні вироби?

- Так. Особливо я люблю млинці з сиром. А ти?
- А я тістечка з чорною кавою.
- Отже, зустрінемося о пів на першу у вестибулі.
- Гарзд!

Використавши деякі слова й словосполучення з-поміж поданих у рамці, скласти й «проговорити» за особами діалог «У їдальні».

Встигли зголодніти, апетит, сніданок, вечеря, обідня перерва, перші й другі страви, десерт, закуски, склянка молока, асортимент соків, молочний коктейль, тушковане м'ясо, голубці, смажена свинина, печеня, відварна риба, овочеві салати, оселедець, поласувати, смачного!

Скласти розповідь на тему «Як ми ходили до їдальні». У текст розповіді ввести деякі з поданих у рамці слів та словосполучень.

Використавши деякі з наведених у рамці словосполучень та слів, скласти невеликий роздум на тему «Чому нам потрібні дієтичні їдальні».

Дієтична їдальня, вегетаріанські страви, меню, калорійність, діагноз, вітамінізовані напої, овочевий суп, гречана каша, рисова запіканка, вареники з вишнями, кисіль, компот, морс, петрушка, цибуля, кріп.

§ 16. ЛИСТ ДІЛОВИЙ ТА ПРИВАТНИЙ

Листування – один із видів письмового спілкування.

Лист – це писаний текст, метою якого є повідомлення про щось адресата. Листи бувають ділові (службові, офіційні) та особисті (приватні).

73. Прочитати. Який із листів є, на вашу думку, особистим, який – діловим? Чому ви так гадаєте?

1.

Директорові Київської трикотажної
фабрики «Киянка»
п. Довбищуку П. С.

Адміністрація Київської середньої школи № 221 просить вас продати 10 кг залишків кольорових вовняних ниток для роботи шкільного гуртка вишивальниць.

Оплату готівкою гарантуємо.

15.1.1998 р.

Директор школи № 221 *Г. І. Кравченко*

2.

Дорога Оксанко!

Одержала твого листа. Щиро за нього дякую.

Оксанко, ти пишеш, що першу чверть закінчуєш на «4» та «5». Дуже за тебе рада. Буде велика приємність твоїй родині та всім твоїм друзям.

Я теж намагаюся закінчити чверть з гарними оцінками. Хочу, щоб за мої успіхи пораділа матуся.

Ще моя мама любить, коли я вишиваю. Вона з охотою носить вишиту мною для неї блузочку та мережаний фартушок.

Вишивати та мережити мене навчає керівник нашого шкільного гуртка вишивальниць Марія Денисівна. Вона володіє цим мистецтвом досконало. Минулого року Марія Денисівна мала персональну виставку власних робіт у Києві.

А вчора ми, члени гуртка Марії Денисівни, дізналися про приємну для нас новину. Школа замовила на трикотажній фабриці кольорові нитки для нашого навчання. Це дійсно радість, адже придбати нитки для вишивання багатьох відтінків не так просто.

Оксанко! Передай мої щирі вітання своїй бабуні, таткові й мамі.

Пиши частіше. Твої листи завжди такі цікаві. Дуже хочеться побачитись з тобою і твоєю родиною.

До побачення.

15.1.1998 р.

Ділові, тобто офіційні, листи складаються за певними зразками в офіційно-діловому стилі.

На початку листа зазначається адресат (наприклад, Ректору Київського педагогічного університету, Директорові Харківської середньої школи № 18). Прізвище керівника установи вказувати не обов'язково.

У тексті листа висловлюється прохання, пропозиція тощо. Праворуч під текстом ставиться підпис керівника установи.

Ліворуч під текстом зазначається дата. Для офіційно-ділового характерне вживання слів лише в їх прямому значенні, точне позначення дат, кількості, цін, розмірів тощо, стислість викладу.

74. Скориставшись як зразком текстом офіційного листа, поданого у вправі № 73, скласти текст ділового листа відповідно до однієї із запропонованих ситуацій:

- середня школа звертається до керівництва Київського державного театрального інституту ім. І. Карпенка-Карого з проханням силами студентів допомогти організувати роботу шкільного драматичного гуртка;
- середня школа пропонує приватному магазину «Квіти» орендувати в неї приміщення теплиці для вирощування троянд;
- середня школа цікавиться, чи буде поновлено на сцені Національної опери виставу за балетом П. Чайковського «Лускунчик», якщо буде, то коли.

Особисті листи – це листи до матері, брата, подруги, однокласника, улюбленого письменника чи актора. Такі листи не відзначаються строгістю форми. Мовлення приватних листів невимушене, тут можна зустріти риси різних стилів.

Проте і в особистому листуванні існують певні традиції. Розпочинати лист заведено зі звертання. Далі йде виклад того, про що хочуть сповістити. Закінчується лист побажаннями. Обов'язковим є підпис.

У приватних листах використовується слова ввічливості (з повагою зичу здоров'я, бажаю успіхів, на все добре і т. п.).

75. Скласти текст приватного листа до одного з адресатів:

- до матері, що виїхала у тривале службове відрядження;
- до бабусі, що живе в селі й чекає на ваш приїзд;
- до старшого брата, що служить у війську;
- до старшої сестри, в якої нещодавно народився синок;
- до улюбленого кіноактора.

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

На пошті

Прочитати діалоги за особами. Звернути увагу на дотримання культури спілкування.

- Доброго дня!
- Доброго дня!
- Скажіть, будь ласка, де можна купити вітальні листівки до новорічного свята?
- У другому вікні.
- Дякую. А де можна відправити бандероль?
- Будь ласка, ось бланк. Оформляйте замовлення.
- Спасибі.
- Бандероль будете оформляти з повідомленням?
- Так. А коли її одержить моя сестра в Полтаві?
- Гадаю, не пізніше як післязавтра.

- Ще раз дякую вам за увагу.

- Доброго вам дня. Скажіть, будь ласка, де можна купити конверти?

- У третьому вікні.

- Щиро дякую! А де приймають грошові перекази?

- У четвертому вікні. Гроші можна вислати поштою або телеграфом. Потрібно тільки заповнити спеціальний бланк для грошового переказу. Поспішайте, бо пошта скоро зачиняється.

- Спасибі за пораду.

Використавши деякі з поданих у рамці слів та словосполучень, скласти розповідь про відвідування поштового відділення зв'язку.

Листоноша, одержати, звернутися, повідомлення, посилка, цінна бандероль, вітальна листівка, термінова телеграма

Використавши подані в рамці слова й словосполучення, скласти діалог між двома листоношами. «Проговорити» його за особами.

Поштовий індекс, марка, штемпель, адреса одержувача, зворотна адреса, авіапошта, до запитання, рекомендований лист

§ 17. ЗАМІТКА В ГАЗЕТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

76. До поданих іншомовних слів дібрати українські відповідники. Записати слова парами.

Інформація, жанр, факт, оперативність, актуальність, конкретність.

Для довідок.

Повідомлення, різновид, подія, своєчасність, злободенність, точність.

77. Прочитати. Пояснити значення виділених слів. Дати відповіді на запитання: яка мета замітки? На які питання відповідає зміст замітки?

Замітка – це газетний жанр, який стисло, виразно та оперативно повідомляє про конкретні факти, події та явища. Проте не кожний факт уваги преси, а лише такий, що являє інтерес для громадськості. Отже, замітка повинна бути актуальною.

Обсяг замітки (приблизно) – від десяти до ста рядків.

Мета замітки – проінформувати, тобто повідомити, дати уявлення про те, що саме сталося, де сталося і коли. Тому зміст замітки відповідає на такі питання: що, де, коли відбувалося?

Оскільки основною кожної замітки є факти, недопустимим є їх перекручення або такий їх виклад, який дає підстави для різного їх тлумачення.

Стислість і конкретність замітки досягається економним використанням слів. Загальнослів'я, повторення протипоказані замітці. Проте діловий тон не виключає вживання епітетів, порівнянь та інших художніх засобів.

З довідника журналіста

Для довідок.

Преса – періодичні видання (газети, журнали тощо).

78. Прочитати замітку. Який факт у ній висвітлено? На які питання відповідає зміст замітки? Який тип мовлення покладено в основу тексту замітки?

Відкриття музею

З нагоди 130-річчя від дня народження першого Президента України, видатного державотворця та вченого Михайла Грушевського у Львові відкрився його музей. У фондах музею – понад дві тисячі експонатів. Серед них – книги, рукописи, листи, а також предмети побуту родини Грушевських.

З газети

79. Прочитати замітку, визначити її тему й основну думку. На які питання відповідає зміст? Чи є, на вашу думку, вдалим заголовок? Яка його роль?

Малин пам'ятає Маклая

Єдине місто в Європі, де встановлено пам'ятник видатному послідовникові Миклухо-Маклаю, - це Маклин.

До міста, де жили його мати, двоє братів та сестра, вчений часто приїздив.

Нещодавно в Малині відбулася науково-красознавча конференція, присвячена 150-річчю з дня народження Миклухо-Маклая. До пам'ятника Миколі Миколайовичу та до надмогильного каменя матері вченого учасники конференції поклали осінні квіти.

З газети

80. Прочитати замітки, до кожної з них дібрати заголовок. Яким на вашу думку, заголовок повинен бути? Чому визначити тему й основну думку кожної замітки. Вказати художні засоби. Яка їх роль у тексті замітки?

У Чернівцях вийшов у світ перший том «Збірника законодавчих актів України про охорону навколишнього середовища». У підготовці видання брали участь природознавці, екологи, юристи. Видання не залишить байдужим того, хто справді залюблений у рідну землю. Мало її любити, її треба берегти! А для цього необхідно знати суворі, проте справедливі закони, якими слід керуватися.

З газети

У залі Троїцького собору в Сумах розпочав роботу традиційний міжнародний фестиваль органістів імені Йоганна Себастьяна Баха. Нинішнє музичне свято – ювілейне, адже вже вдесьте на нього з'їхалися провідні виконавці. Це – яскрава подія в культурному житті не лише України. Серед учасників фестивалю чимало знаних музикантів Польщі, Швейцарії, Німеччини.

З газети

81. Прочитати замітку, написану для шкільної стінгазети. Визначити тему та основну думку замітки. На які питання відповідає зміст замітки? Яка роль художніх засобів у її тексті? Вказати їх. Наскільки вдалими є, на вашу думку, заголовки?

Як змінився наш читальний зал

Пам'ятайте, яким був до позавчорашнього дня читальний зал шкільної бібліотеки? Світлим, ретельно прибраним, скажете ви. І це справді так. Ось тільки затишку тут не було.

П'ятикласники нашої школи запропонували бібліотекарю Ганні Петрівні свою допомогу. Ніщо не може прикрасити приміщення так, як декоративні рослини, вважають вони. Тому й принесли сюди вирощені вдома традесканції. А вазони, в яких ростуть квіти, поставили у вишукані кашпо, виготовлені власними руками. Оля Сотниченко та Марійка Петрун оздобили кашпо гарними візерунками макраме. А Олег Перетятко приніс до бібліотеки аж чотири кашпо, які допоміг йому виготовити з кераміки дідусь, в якого хлопець гостював усе літо. Протягом багатьох років Олегів дідусь працював на Опішнянській фабриці керамічних виробів, а тепер вирішив хоч частину свого вміння передати онукові.

Виткі рослини з темно-зеленим глянцевою листям прикрасили стелажі та підвіконня читального залу. Вигляд приміщення з підкреслено робочого став лагідно-затишним.

82. На одну із запропонованих тем скласти замітку для шкільної стінгазети. Дібрати влучний та яскравий заголовок.

- Наш улюблений гурток
- Екскурсія до музею
- Упорядкування шкільного стадіону
- Допомога дитячому будинку
- Ляльковий театр для першокласників

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

**У книгарні
У бібліотеці**

Прочитати діалог за особами. Скласти та «проговорити» подібний діалог, який міг би відбутися в магазині, де продають підручники та навчальні посібники для школярів.

- Доброго вам здоров'я!
- І вам також!

- Скажіть. Будь ласка, чи є у вас англійсько - український словник?
- На жаль, словників зараз немає в продажу.
- А що ви можете порекомендувати мені з науково-популярної літератури?
- Ось погляньте на ці дві нові книжки про життя на інших планетах.
- Дуже вдячний за пораду. Я куплю ці книги. Скільки вони коштують?
- П'ять гривень тридцять копійок.
- Спасибі. На все добре.
- Заходьте до нас!

Використавши деякі з поданих у рамці слів та словосполучень, скласти й «проговорити» за особами діалоги, які могли б відбутися:

- між бібліотекарем та старшокласником;
- між двома читачами районної бібліотеки для дітей та юнацтва;
- між першокласником, що прийшов до бібліотеки вперше, та п'ятикласником, що має читацький досвід.

Читальний зал, каталог, читацька картка, термін користування книгами, користуватися попитом, вибрані твори, одностомник, видання, видавництво, тираж, словник, енциклопедія, переклад, замовлення.

Використавши деякі з поданих у рамці слів та словосполучень, скласти розповідь на тему «Уранці біля кіоску».

Періодика, преса, журнал, тижневик, передплачувати газети, розмовник, комікс, рекламне видання, телефонна книга, популярні видання, кіоскер, покупець.